

Jaroslav Pánek

Česká historiografie a svět

Historia Slavorum Occidentis 2(5), 76-90

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAROSLAV PÁNEK (PRAHA)

ČESKÁ HISTORIOGRAFIE A SVĚT

Předsednictvo Sdružení historiků České republiky mě pověřilo, abych na X. sjezdu českých historiků promluvil na téma „česká historiografie a svět“. Přijal jsem tuto výzvu s výhradou, že se soustředím pouze na některé aspekty této mnohvrstevnaté tematiky. Neboť je to téma, v němž takřka vše souvisí se vším – od úrovně infrastruktury historické vědy v jednotlivých zemích přes vzájemné metodologické ovlivňování národních historiografií až po měnící se geopolitickou situaci ve světě a její dopad na volbu témat historického výzkumu. Vztah kterékoli národní historiografie k světu je tématem, které je svou povahou komplexní a komparativní. Vyhlíží zcela jinak, posuzujeme-li místo historiografie ve světě u velkých států euroamerické civilizace s obecně respektovanou historiografií (jako Francie, Německo, Velká Británie či USA), u mocností, které vystupují do popředí světového dění a snaží se prosadit také při utváření nového obrazu globálních dějin (Čína, Indie, v novém pojetí i Rusko), u menších zemí s jazyky značně rozšířenými (například Belgie a Švýcarsko) a konečně u malých zemí s národními jazyky uplatňovanými v podstatě jen na území příslušného státu. Ale i v této nejpočetnější skupině je podstatný rozdíl mezi menšími zeměmi postkoloniálními (jako Nizozemí a do jisté míry Portugalsko), postkomunistickými a ostatními. Celistvý pohled na místo české historiografie ve světě by mohl v budoucnosti – ovšem až po mnoha dílčích výzkumech – vyjít právě z ohledu na dějinné determinanty, geopolitické vztahy a komunikační (zejména jazykový) potenciál jednotlivých typů národních historiografií, stejně jako ze zřetele na jejich vzájemné ovlivňování, a posléze by mohl určit specifiku českého dějepiscectví ve světovém kontextu. Tato stručná úvaha se může některých otázek pouze dotknout.

Mluvit o „světovosti“ je v humanitních oborech svízelné (ačkoli například v případě egyptologie, a zvláště české egyptologie, by to asi možné bylo)¹, proto raději tohoto mnohoznačného pojmu nebudu používat. Lze si však klást otázky po vzájemných vztazích (z českého hlediska vztazích aktivních i pasivních), tedy na jedné straně po zájmu české historiografie o tematiku přesahující naše hranice a o metody v cizině vzniklé a rozšířené, stejně jako po součinnosti s jinými historiografiemi a se světovou komunitou historiků; na druhé straně pak stojí otázky po zájmu o výsledky české historiografie, ale také o české dějiny (přesněji řečeno o dějiny českých zemí a společnosti zde v minulosti žijící) za hranicemi České republiky, tedy po součinnosti a recepci tematické, na vyšším stupni i metodologické. Jde schopnost české historiografie – ve smyslu recepcce i vyzařování – přesáhnout hranice České republiky či bývalého Československa, v lepším případě hranice střední Evropy, a zaujmout nejprve zahraniční bohemisty, a posléze i širší okruh historiků. A ovšem také o předpoklady, motivy a zábrany ve vztahu české historiografie k zahraničí.

Kdybychom vyšli z malé sondy, kterou nám nabízejí souhrnné a do češtiny nedávno přeložené práce dvou představitelů moderní světové historiografie, Georga G. Iggerse a Petera Burka, mohli bychom s trochou nadsázky říci, že česká historiografie pro svět takřka neexistuje. Burke sestavil soupis 174 prací významných pro vývoj kulturních dějin v letech 1860–2007 a zachytil v něm vedle převažující anglické, americké, francouzské a německé historiografie rovněž díla italské, nizozemské, portugalské, španělské a švýcarské provenience, tedy v naprosté většině práce psané v hlavních jazycích západní Evropy a Severní Ameriky. Pokud tento rámec překročil, pak zachytil rovněž práce arabské, psané ovšem v angličtině, a jedinou výjimku učinil u tří ruských autorů (Bachtina, Gureviče a Lotmana), jež ocitoval v původním – ruském – znění². Cambridgeský profesor zdůraznil, že jde o jeho „osobní volbu“³, v podstatě se však shodl se svým německo-americkým kolegou. Neboť také pro Georga Iggerse znamenají vrchol ruského přínosu obecné historii Michail Bachtin a Aron Gurevič. Jelikož však má Iggers širší tematický záběr

¹ O tom blíže ve studii Jaroslav Pánek, *The Humanities in the Czech Republic after the Velvet Revolution (Academy of Sciences and Universities 1990–2010)*, Kosmas. Czechoslovak and Central European Journal 24 (2010), No 1, s. 22–42.

² Peter Burke, *What is Cultural History?*, Cambridge 2008; v českém překladu: *Co je kulturní historie?*, Praha 2011, s. 201–205.

³ Tamtéž, s. 201.

a zasvěcený vhled do střední Evropy, neopomíjí polskou historiografii, a zejména její význam v oboru hospodářských a sociálních dějin; jmenuje tedy také Franciszka Bujaka a Jana Rutkowského (při důrazu na jejich sepětí se školou *Annales*) a z poválečné doby Witolda Kulu a Jerzyho Topolského. Zatímco u Maďarska jen povšechně a bez konkrétních jmen konstatuje obdobný směr jako v Polsku, o české historiografii vypovídá jediná věta v tom smyslu, že v Československu byly pokusy o obnovení styků s mezinárodní historickou vědou citelně omezeny po vojenském obsazení země Sovětským svazem v roce 1968⁴. Česká historiografie i zde zaujímá zcela okrajové postavení a všeobecně se ocitá mimo obzor absolutní většiny západních badatelů. Není to jen důsledkem příliš vysoké jazykové bariéry a omezené přitažlivosti dějin jedné malé střeoevropské země, ale také proto, že kontakty české historiografie se světem nedosáhly žádoucí hloubky a kontinuity, tím méně pak úrovně neopominutelného metodologického vyzářování.

Jistěže nelze na základě této malé sondy příliš generalizovat. Vypovídá však o tom, že například monumentální dílo Josefa Petráně o dějinách hmotné kultury, které je biblí českých badatelů o středověkých a raně novověkých kulturních dějinách a jež svým pojetím odráží trendy světové vědy, zůstává očím západních badatelů skryto. To jistě neznamená, že by české práce vydané v kongresových jazycích nebyly na Západě čteny, pokud se tematicky dotýkají obecnějších problémů. Svědčí o tom řekněme studie a monografie Amedea Molnára a Františka Šmahela k historii reformace, Miroslava Hrocha k problematice nacionalismu či Karla Bartoška k otázkám komunistického režimu, a jistě i mnohé další. Jsou to bezesporu důležité a v citacích oceňované práce jednotlivců, ale česká historiografie jako fenomén zůstává zatím v podstatě mimo rozlišovací schopnost západních posuzovatelů. Navíc někteří autoři zaujímají k historiografii zemí střední Evropy obecně nedůvěřivé stanovisko a obejdou se bez nich – tak jako autor rozšířených a rovněž do češtiny přeložených dějin Evropy v pozdním středověku Denis Hay, který se i při výkladu husitství opřel o publikace amerických husitologů, ale českou literaturu – včetně prací Šmahelových – ani nezaznamenal⁵.

⁴ Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, New Hampshire 1997; v českém překladu: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002, s. 80.

⁵ Denis Hay, *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, New Jersey 2000; v českém překladu: *Evropa pozdního středověku 1300–1500*, Praha 2010, s. 390.

Za takových okolností vyvstává otázka, v jakém smyslu lze vystihnout sepětí české historiografie se světem a zda vůbec byly splněny základní předpoklady pro vzájemnou komunikaci oběma směry. Co vlastně česká historiografie poskytuje nebo může poskytnout světu, poněkud vzdálenějšímu než bezprostředně sousedící země, nespokojí-li se jen s jednotlivými – jistě potřebnými – referáty na konferencích, s články a někdy i knihami vydanými doma nebo za hranicemi v kongresových jazycích?

Je vcelku snadné říci, které jevy současného českého dějepisceví k takovému přesahu rozhodně nesměřují. Je to nadprodukce tištěných textů, jejichž množství se každoročně pohybuje kolem deseti tisíc kusů⁶, a „výroba“ textů podle potřeb hodnotící metodiky, která formálně získané body bez ohledu na kvalitu textů převádí na státem poskytované finance⁷. Tento zhoubný tlak může sice uspokojit příčinnivé jednotlivce a instituce, které jejich zásluhou získají více peněz z veřejných zdrojů, ale v pohledu ze zahraničí by se výsledky české historiografie mohly změnit v nepřehlednou a nezajímavou papírovou džungli. Kdyby nebylo nedoceníitelné a nedoceňované třídicí práce bibliografů, zejména v Historickém ústavu AV ČR a částečně v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, kteří i v mezinárodních stycích obětavě slouží českému dějepisceví, mohla by nynější nadprodukce historických textů přerůst v těžko zvládnutelný chaos. Nic dobrého nepřinese ani snaha zveřejňovat články, které neprojdou (nebo by neprošly) tvrdým recenzním řízením do kvalitních časopisů, v mnoha dalších periodikách, jejichž redakce slabé nebo nedotažené texty autorům nevracejí, neboť by jinak neměly co tisknout. Zveřejnění exemplárně špatného článku v periodiku vydávaném vědeckou institucí může mít za následek, že důvěru k tomuto periodiku ztratí i jinak zainteresovaní zahraniční historici bohemikálního zaměření.

Při současném zahlcení humanitních oborů zveřejňovanými informacemi, při prostupnosti hranic a zároveň neuspokojivě fungující výměně

⁶ Souhrnné údaje poskytuje bibliografická dokumentace, vydávaná Historickým ústavem AV ČR. *Bibliografie dějin českých zemí* vychází prací Václavy Horčákové a kolektivu a pro nejnovější období zahrnuje v knižní podobě léta 1990–2001 (Praha 1994–2009), další údaje jsou dostupné elektronicky.

⁷ Problematiku mechanického hodnocení kriticky vystihla řada příspěvků publikovaných v Akademickém bulletinu (AB), mj. Marina Hužvárová, Petr Ráb, *Hodnocení 2005–2009*, AB (2011), č. 4, s. 1–3; Luděk Svoboda, *Důvěra nade vše. Diskuse k metodologii hodnocení výzkumu*, AB (2011), č. 10, s. 2–3; Štěpán Jurajda, *Jak (ne)dosáhnout excellence*, AB (2011), č. 10, s. 4–5.

publikací (omezované i finančními škrty v rozpočtech zahraničních vědeckých knihoven) je třeba počítat s konkurencí mezi časopisy, které si chtějí udržet naději, že o ně vůbec projeví zájem zahraniční odborníci. Leccos tu – většinou s nevelkým časovým odstupem – řeší internet, ale také u vědeckých informací šířených tímto způsobem jsou v zahraničí využívány orientační body, které vedou ke kategorizaci časopisů. Záslouhou Evropské rady pro vědu (European Science Foundation) ve Štrasburku se zrodil takto kategorizovaný soupis evropských časopisů z humanitních oborů – *European Reference Index for the Humanities*, známý pod zkratkou ERIH; v něm byla po několikaleťých ostrých diskusích důsledněji vzata v úvahu také historická periodika ze zemí, které do roku 1989 ležely za železnou oponou, a počátkem roku 2012 vznikl prací panelu *History* vcelku přijatelný výsledek, jenž v České republice i v kterékoli jiné zemi přispívá k hierarchizaci množiny vydávaných historických periodik. Poměrně málo českých a dalších „východoevropských“ časopisů se dostalo do souboru *mezinárodních* periodik širšího a užšího dosahu, vznikl tu však značný prostor pro uplatnění mezi kvalitními národními časopisy (*quality scientific journals*), což samo o sobě pozvedá akceptované tituly z nepřehledné spleti periodických publikací, vydávaných historiky – převážně v národních jazycích – ve všech evropských zemích. Bohužel, většina redakcí českých historických časopisů se nenamáhalo splnit podmínky pro vstup do této kategorizované databáze a vhodnou příležitost promeškala.

Stejně negativní účinky ve vztahu k zahraničí má ovšem ledabylá redakce některých našich časopisů, která nebere na vědomí potřeby zahraničních čtenářů, řádná cizojazyčná resumé nahrazuje několika nevýstižnými řádky ve špatné angličtině, a nevěnuje čas ani tomu, aby základní výsledky bádání publikovaného v národních jazycích zprostředkovala světu alespoň v podobě anglických souhrnů; kromě jiných možností se tu nabízí středo-evropská akademická síť CEJSH – *Central European Journal for Social Sciences and Humanities*, řízená z Polska, ale v jednotlivých zemích střední a východní Evropy zprostředkovávaná tamními národními akademiemi věd. Netečnost ve všech těchto a v dalších směrech má za následek, že se i některé potenciálně úspěšné výsledky českých historiků neprosadí v zahraničí. Nechci přeceňovat samospasitelnost těchto informačních sítí, na základě dosavadních zkušeností jsem však přesvědčen, že pokud jich čeští historici nevyužijí a pokud se nebudou aktivně podílet na jejich utváření, chabá viditelnost či rozeznatelnost české historiografie ve světě přehlaceném informacemi se příliš neposílí.

Pro poznání českých dějin v zahraničí, a tím i pro využití aktuálních poznatků domácí historiografie a jejich více či méně kritickou reflexi, mají zásadní význam zahraniční bohemisté. V současné době jich působí v Evropě, Severní Americe, na Dálném východě a v Austrálii kolem pěti set. Zatímco v předchozích generacích podstatnou část bohemikálního bádání představovali příslušníci někdejší německé menšiny a čeští exulanti z let 1938, 1948 a 1968, dnes mají zřetelnou převahu rodilí cizinci, kteří si svobodně zvolili české země jako součást svého výzkumného prostoru. Většina z nich není zaměřena výlučně na české země a sleduje širší kontexty střední nebo východní Evropy, dějiny židovské diaspory nebo německých minorit, popřípadě rozvoj bilaterálních vztahů. Právě tato stránka badatelské činnosti bohemistů dodává výzkumu českých dějin nové dimenze a může být v mnoha ohledech i metodologicky podnětná, zejména když se k bohemikálním tématům soustřeďují špičkoví odborníci jako kupříkladu Robert Evans ve Velké Británii, Marie-Elizabeth Ducreux ve Francii, Joachim Bahlcke či Volker Zimmermann v Německu, Thomas Winkelbauer v Rakousku či Stanisław Bylina a Jerzy Tomaszewski v Polsku⁸. V některých případech, jak nedávno ukázala kniha Mary Heimannové o Československu ve 20. století jako „státu, který selhal“, jsou pohledy zahraničních badatelů na české dějiny a českou historiografii nejen kritické, ale i jednostranně odsuzující⁹. Ani takovou literaturu nelze přehlížet, právě naopak je nutno ji přijmout jako výzvu k důrazné reakci českých znalců diskutované tematiky¹⁰.

Základní přínos bohemikálního bádání tkví ovšem ve vytváření mostů mezi českou historiografií a jejími zahraničními protějšky, což je činnost, která se bez hluboce zainteresovaných zahraničních znalců českých dějin neobejde. Zcela mimořádný význam mají dva vědecké časopisy věnované českým a československým dějinám – *Bohemia*, vydávaná mnichovským ústavem Collegium Carolinum, a *Kosmas*, který vychází péčí americko-česko-slovenské Společnosti pro vědy a umění (Society of Arts and Sciences) ve Spojených státech. Obě periodika mají kvalitní recenzní rubriku, která přináší zahraničním

⁸ Základní evidenci zahraničních bohemistů podává třísvazkový bio-bibliografický lexikon Jaroslav Pánek, Svatava Raková, Václava Horčáková, *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies*, I–III, Prague 2005.

⁹ Mary Heimann, *Czechoslovakia. The State that Failed*, New Haven–London 2009.

¹⁰ Podrobný rozbor zpracoval přední český znalec politických dějin 20. století Jindřich Dejmek, *Modern History of the Czechoslovak State from a Revisionist Point of View*, ČČH 109 (2011), s. 344–358.

zájemcům poměrně reprezentativní výběr aktuálních výsledků české historiografie. I toto nedocenitelné propojení má však své limity. Jak ukázala živá diskuse se zahraničními historiky na IX. sjezdu českých historiků v Pardubicích roku 2006, v dohledné době budou české dějiny zaujímat pouze místo přiměřené postavení malé země, mají však možnost prosadit se v moderním výzkumu velkých regionů, v komparativních studiích, a zvláště v dialogu o obecně zajímavých tématech a metodách¹¹. Nic – kromě světových nároků na vědeckou práci a na vybavení mimořádným talentem – nebrání tomu, aby nejschopnější čeští historici častěji než dosud překročili rámec národních dějin a oslovili svět novými tématy a inspirativními přístupy.

Do jaké míry však česká historiografie odpovídá mezinárodním standardům a nakolik si vybuodovala zázemí srovnatelné se světem? Přes obtíže, na něž vývoj české historiografie narážel ve 20. století, má dnes česká historiografie vybudovánu základní infrastrukturu oboru. Sít' akademických ústavů, vysokoškolských pracovišť, ale také archivů a muzeí vytváří i ve srovnání s dalšími zeměmi střední a východní Evropy poměrně dobrou základnu pro vědecký výzkum, a publikační možnosti jsou – přes všechny výše zmíněné nedostatky – příznivější než kdykoli dříve. Jako zjevná přednost vývoje v posledních dvaceti letech se projevilo rozložení výzkumu na univerzity ve všech částech státu, což umožnilo nebývalý rozmach přeshraniční spolupráce jako nástroje k překonání dřívější značné uzavřenosti do výzkumného prostoru jednoho státu. Právě tuto kvalitu mezinárodních vztahů v historiografii by bylo nanejvýš žádoucí udržet, i kdyby v budoucnosti došlo k rozdělení vysokých škol na výzkumné a vzdělávací. Vzhledem k počtu akademických a univerzitních institucí s badatelskými záměry v historických vědách je možno snáze než dříve zajistit běžný provoz mezinárodních vztahů – počínaje vysíláním na studia do zahraničí a poskytováním stipendií zahraničním badatelům bohemikálního zaměření přes zajištění činnosti bilaterálních komisí, společné publikace a pořádání mezinárodních konferencí až po účast na evropských výzkumných projektech.

Při realistickém pohledu je však zřejmé, že i v těchto ohledech zůstávají možnosti českých historiků limitovány. V porovnání se sousedním Němcem, které má velké a dokonale vybavené historické ústavy na strategicky

¹¹ Jaroslav Pánek a kolektiv, *České dějiny v současné zahraniční historiografii*, Pardubice–Praha–Ústí nad Labem 2008 (= IX. sjezd českých historiků. Pardubice 6.–8. září 2006. Svazek III).

důležitých místech Evropy, Ameriky a Asie¹², ale i ve srovnání s Rakouskem nebo Polskem, disponujeme jedinou zahraniční institucí, Českým historickým ústavem v Římě, zatímco náměty na zřízení podobného pracoviště ve Vídni se z finančních důvodů zatím nepodařilo realizovat. A přece i toto skrovné zázemí umožňuje práci na tak významných projektech jako *Monumenta Vaticana*, *Nunciatury* a *Soupis bohemikálních rukopisů*, nemluvě o mnoha individuálních tématech, a díky výjimečnému postavení Věčného města právě v historických oborech nás přece jen částečně přibližuje k evropskému standardu¹³.

Institucionální pluralita má ovšem i své stíny, jež se projevují zejména v nedostatečné koordinovanosti a v atomizaci podporované současným grantovým systémem. Kdyby například nebylo soukromé iniciativy nakladatelství Paseka a obětavého zájmu jeho majitele Ladislava Horáčka o *Velké dějiny zemí Koruny české*, pravděpodobně by dosud nevznikl mnohasvazkový přehled českých dějin¹⁴. Přes rozdílnou úroveň jednotlivých svazků je to výkon, který představuje solidní oporu pro zahraniční bohemisty a jedno z východisek pro jejich práci na českých dějinách. Je však nutno přiznat, že badatelé v několika příbuzných oborech byli v tomto ohledu úspěšnější, jak o tom svědčí mohutná díla *Archeologie pravěkých Čech*¹⁵, *Dějiny českého výtvarného umění*¹⁶, *Lexikon české literatury*¹⁷ či encyklopedie *Lidová kultura*¹⁸.

¹² Této síti je věnována publikace Jiří Pešek, Lucie Filipová, *Politika v zahradách vědy? Německé společenskovědní ústavy v zahraničí*, Praha 2012 (v tisku).

¹³ Výsledky činnosti Českého historického ústavu v Římě jsou zveřejňovány v bienálním sborníku *Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma* 3 (2002) – 7 (2010); tato řada navazuje na *Bollettino dell'Istituto Storico Cecoslovacco in Roma* 1 (1937) – 2 (1946). Od roku 2012 vychází rovněž série monografií „Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma”.

¹⁴ Z rozsáhlého kolektivního díla *Velké dějiny zemí Koruny české* dosud vyšly svazky I–X, XIII–XV, Praha–Litomyšl 1999–2011, věnované vývoji od raného středověku do sklonku 18. století a v letech 1918–1945 (svazky pro léta 1792–1918 a pro soudobé dějiny od roku 1945 dosud chybí). Vedle chronologické řady začala roku 2009 vycházet paralelní tematická řada, která dosud zahrnuje monografická pojednání o architektuře, o cestovatelství a o zločinnosti a bezpráví.

¹⁵ *Archeologie pravěkých Čech*, I–VIII, Praha 2007–2008.

¹⁶ *Dějiny českého výtvarného umění*, I/1–2 – VI/1–2, Praha 1984–2007.

¹⁷ *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, I–IV/1–2, Vladimír Forst, edd. Jiří Opelík, Luboš Merhaut, Praha 1985–2008.

¹⁸ *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, edd. Stanislav Brouček, Richard Jeřábek, Praha 2007.

Archeologové, uměnovědci, literární historici a etnologové pochopili, že při pronikání do světa nejde jen o cizojazyčná vydání jejich monografií, ale také o rozsáhlé encyklopedie a syntézy, systematicky shrnující obrovskou masu roztříštěných, jejich zásluhou však nyní kriticky zhodnocených a uspořádaných poznatků mnoha desítek či stovek domácích badatelů. Podobně postupovali jazykovědci, když založením *Českého národního korpusu* vytvořili informační základnu pro všestranné studium češtiny a pro její pevné začlenění do komparativního výzkumu evropských jazyků¹⁹.

Situace v historických vědách je složitější. Málo totiž docenujeme skutečnost, že dát o sobě vědět – v co možná přehledné podobě – je jedním z prvních předpokladů mezinárodní spolupráce. Vždyť problém dějin a historiografie menších zemí a málo početných národů spočívá v tom, že se jimi – až na ojedinělé zasvěcence – v zahraničí nikdo nezabývá, že tam není pocítována zvláštní potřeba takových znalostí a že ani zahraniční znalci českých realit, věnující se různým otázkám či obdobím, nemohou mít vždy k dispozici ani základní faktografické zázemí. Tomu se snaží malé národy odpomoci nejen vydáváním přehledů vlastních dějin ve světových jazycích, ale také zpracováním důkladných, skutečně vědecky pojatých historických encyklopedií. Historiografický žánr, který si vydobyl pevné místo ve většině zemí Evropy a Severní Ameriky²⁰, dosáhl vrcholné úrovně ve Švýcarsku, jehož odborníci vydali mnohosvazkový *Historický lexikon Švýcarska* ve francouzské, italské a německé verzi a na jeho stálém zdokonalení vytrvale pracují²¹. Poskytli tak světu – v tištěné i elektronické podobě – perfektní východisko, o něž se může opírat každý badatel, který chce do komparativních nebo syntetických zpracování začlenit i švýcarskou tematiku. Bylo by zajímavé porovnat, do jaké míry je i díky tomuto výkonu ve světě lépe známa a badatelsky sledována historie malého Švýcarska v porovnání s českými zeměmi. K švýcarskému perfekcionismu máme zatím daleko, je však smutné, že v oboru

¹⁹ Iniciátorem tohoto díla se stal František Čermák, jehož působení a bibliografii shrnuje bio-bibliografický lexikon: Jiří Černý, Jan Holeš, *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*, Praha 2008, s. 96–99.

²⁰ Souhrnný přehled podává Jaroslav Pánek, *Historical Encyclopedias (Current research results – an outline of typology – perspectives)*, Prague 2005.

²¹ *Continuité et changement dans la lexicographie historique – Kontinuität und Wandel in der historischen Lexikographie* (Schweizerische Geschichtstage – Journées suisses d'Histoire – Congresso Svizzero di Scienze Storiche – Swiss Congress of Historical Sciences 2007), Bulletin du DHS (Dictionnaire historique de la Suisse), Bern 2009.

historické lexikografie dosud zaostáváme i za takovými zeměmi jako Slovinsko²², či dokonce Bělorusko²³, ačkoli zásluhou Historického ústavu AV ČR se situace i tady mění k lepšímu²⁴.

Jednou z cest, která by měla českou historiografii tematicky přiblížit světu, je vydávání dějin různých zemí. Tlusté svazky i drobné brožury s touto látkou se rodí jako houby po dešti a pokrývají teritoria od velmocí až po drobné exotické státy. Odhlédneme-li od překladů, otvírá se kvalitativní spektrum, sahající od shrnujících monografií, založených na mnohaletém týmovém výzkumu, až po narychlo spíchnuté kompiláty²⁵. Napětí mezi tvůrčí originalitou a tlakem trhu je zde obrovské, takřka zničující. Pro tuto situaci je příznačné, že celkem rychle vycházejí deskriptivní práce o odlehilých zemích Asie a Afriky, ale prozatím se nedostává autorů, kteří by přijali výzvu k důkladnému českému zpracování pro nás obzvláště důležitých německých a polských dějin, byť na to někteří znalci pomýšlejí a dílčími studii se k solidnímu zvládnutí takového úkolu připravují²⁶. I kdybychom však vážili jen práce původní a znalecké, spolu s monografickými příspěvky ke světovým dějinám, přece by nám něco podstatného chybělo: totiž pokus o původní, otázkám kladeným na počátku 21. století odpovídající protějšek *Dějin lidstva*, jaké dokázali naši předchůdci za vedení Josefa Šusty zvládnout v situaci, kdy působil v českých zemích nesrovnatelně menší počet specializovaných historiků než dnes²⁷. Jistěže současné dílo tohoto druhu by se lišilo od svého předchůdce, ale při dobře promyšleném pojetí by mohlo vyjádřit český pohled na vývoj lidstva se stejným nadhledem jako ve třicátých letech 20. století. Zvládnutí takového úkolu (na nějž ovšem nestačí učebnice světových dějin pro vysoké školy) by významně přiblížilo českou historiografii stavu zralosti a mezinárodní srovnatelnosti, ale zároveň by jí poskytlo podněty k nové formulaci výzkumných směrů v obecných i v národních

²² *Enciklopedija Slovenije*, I–XVI, Ljubljana 1987–2002.

²³ Pozoruhodnou ukázkou zápasu o obrození historického vědomí běloruského národa, a to i v mimořádně obtížných podmínkách autoritativního režimu, je *Encyklopedyja historyi Bielarusi*, I–VI, Minsk 1993–2001.

²⁴ Z mnohosvazkové *Akademické encyklopedie českých dějin*, kterou vydává Historický ústav AV ČR, vyšly zatím tři svazky, Praha 2009–2012.

²⁵ Vydávání těchto prací se věnují především dvě nakladatelství – v obšírnější verzi Nakladatelství Lidové noviny (*Dějiny států*), ve stručnější Libri (*Stručná historie států*).

²⁶ Přípravné práce se však přece jen dějí, a to na Fakultě humanitních studií UK (Jiří Pešek) a na Univerzitě v Saské Kamenici (Miloš Řezník).

²⁷ *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*, I–VI, ed. Josef Šusta, Praha 1935–1940.

dějínách. A kdyby takovéto dílo vyšlo nejen česky, ale řekněme i anglicky, stalo by se výmluvným svědectvím o tom, kam se dopracovala současná česká historiografie.

Bez překladů významných historických prací se samozřejmě neobejdeme. Na jedné straně je důležité, že zásluhou nakladatelství Academia, Argo, Atlantis, Dokořán, Karolinum, Lidové noviny, Rybka Publishers a několika dalších vyšlo množství zahraničních titulů v češtině. K proniknutí do světa jsou však potřebné především překlady kvalitních českých monografií do cizích jazyků. Podaří-li se vydat souhrnné české dějiny například v bulharštině²⁸ nebo v jiném z menších evropských jazyků, znamená to obohacení bilaterálních vztahů mezi národními historiografiemi a zároveň důležitý krok k tomu, aby za jedinou syntézu českých dějin nebyly v zahraničí pokládány nepříliš vydařené oficiální Dějiny Československa od Václava Husy, za jejichž překládáním a distribucí stály před půlstoletím nejen politický zájem, ale i uvolněné finanční prostředky socialistického státu²⁹. Jestliže se podaří vydat Dějiny českých zemí v angličtině, a to ve spolupráci s chicagským partnerem, a jestliže pak tato kniha projde bulletinem amerických knihkupců s doporučením všem vědeckým knihovnám³⁰, vzniká reálná naděje, že se taková práce skutečně dostane do světa daleko spíše než ty knihy, jež vyjdou v kongresových jazycích u nás, ale které nemají přístup do mezinárodní distribuční sítě. Další účinný způsob rozšíření nabízí vydání významných monografií nebo pramenných edicí v předních západoevropských a amerických nakladatelstvích³¹. I když takové případy nechyběly ani dříve, podrobná bibliografie by pravděpodobně prokázala, že počet takto vydaných prací v uplynulém dvacetiletí povolna stoupal. Jako vzor v tomto směru může posloužit činnost Centra mediévistických studií a Ústavu dějin umění AV ČR, které

²⁸ Jan Richlik (Rychlík), Vladimír Penčev, *Istorija na Čechija*, Sofija 2010.

²⁹ Václav Husa, *Dějiny Československa*, Praha 1961. Kniha byla – většinou v nakladatelství Artia – vydána v překladech do němčiny (1963), ruštiny (1963), bulharštiny (1965) a polštiny (1967); nezávisle vyšla ve slovinštině (*Zgodovina Čehov in Slovakov*, Ljubljana 1967) a nadlouho se v dotčených zemích stala základním zdrojem poznatků o českých dějínách. Bližší údaje shromáždil Eduard Maur, *Soupis prací Prof. Dr. Václava Husy, DrSc., člena korespondenta ČSAV*, [in:] Václav Husa (*Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy*), Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5 (1988), Praha 1989, s. 137–145.

³⁰ Jaroslav Pánek, Oldřich Tůma et alii, *A History of the Czech Lands*, Prague 2009.

³¹ Za mimořádný úspěch lze pokládat vydání stěžejního díla Františka Šmahela, *Die Husitische Revolution* (Monumenta Germaniae Historica – Schriften, Band 43), I–III, Hannover 2002.

připravily nebo v dohledné době dokončí cizojazyčné verze významných publikací, reprezentujících české bádání o starších dějinách, a ty pak budou vydány v prestižních zahraničních nakladatelstvích.

Za exemplární úspěch hodný následování však pokládám takové případy, kdy o práci zkušeného historika, který má za sebou obrovskou publikační činnost v oblasti hospodářských a kulturních dějin v Česku a v Evropě, projeví zájem velké americké nakladatelství s tím, že přijme k vydání pro začátek jeho libovolnou monografii³², nebo když mladý, jazykově výborně vybavený vědec vydá své rozsáhlé dílo (v tomto případě o vzdělávání vídeňské dvorské šlechty v době osvícenství) v předním německém nakladatelství a cambridgeský recenzent v renomovaném londýnském časopise *Central Europe* vzápětí napíše, že monografie si zaslouží rychlé vydání také v angličtině³³. Takové příklady jsou zdrojem naděje a příslibem lepších časů; nejde už jen o lobbistické prosazování kvalitních domácích publikací do ciziny, ale také o zájem zahraničních univerzit, ústavů, společností a nakladatelů o nejlepší české práce. Silné vědecké osobnosti a jejich díla, oslovující zahraniční odborníky námětem, zpracováním i dostupným jazykem, mohou vyvést českou historiografii z marginální nezřetelnosti na světlo světa. Aby se však zahraničí o takových autorech a jejich pracích včas dozvědělo, je třeba soustavně pěstovat aktivní mezinárodní styky na všech úrovních.

Institucionální infrastrukturu zahraničních styků na centrální úrovni (zde ponechávám stranou mezinárodní spolupráci historiků na úrovni Akademie věd a jejích ústavů, univerzit a fakult, muzeí, archivů atd., ale také podíl na činnosti evropských a světových organizací, zaměřených na specifické obory historických věd), tedy centrální infrastrukturu tvoří trojice orgánů – *Český národní komitét historiků* jako jeden z řady kolektivních členů Mezinárodního komitétu historických věd, *Sdružení historiků České republiky* a *Rada pro zahraniční styky* při Akademii věd ČR. Zatímco Národní komitét zastupuje české historiky v celosvětové organizaci, Sdružení historiků navrhuje členy komitétu a Rada pro zahraniční styky tyto členy (podobně jako

³² Petr Vorel, *From the Czech Silver Tolar to a Worldwide Dollar (The Birth of the Dollar and its Journey of a Monetary Circulation in Europe and the World from the 16th to the 20th Century)*, New York 2012 (edice East European Monographs).

³³ Ivo Cerman, *Habsburgischer Adel und Aufklärung: Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*, Stuttgart 2010. Recenzi napsal Derek Beales, *Central Europe* 9 (2011), s. 79–81.

u jiných oborových komitétů) nejen jmenuje pro příslušné funkční periody, ale hlavně za ně platí nemalé roční příspěvky z prostředků Akademie věd ČR. V tomto ohledu patří zatím Česká republika k menšině bezproblémových států, neboť řada jiných zemí na Východě i na Západě má značné problémy s platbami, což následně omezuje váhu jejich hlasu při zasedání valného shromáždění Mezinárodního komitétu historických věd (CISH). V uplynulých letech se rovněž *Sdružení historiků ČR* podařilo vybudovat mezinárodní vztahy se sousedními státy, zejména s Německem, Polskem a Slovenskem. Připomeneme-li si, v jak vratkém postavení byl Historický klub, tehdy jediná celostátní profesní organizace historiků v České republice, v první polovině devadesátých let, lze říci, že jeho transformace do podoby Sdružení historiků ČR splnila očekávání a že vedení této organizace dokázalo nejen formalizovat, ale také v praktické konferenční a publikační spolupráci rozvinout střeoevropské mezinárodní vztahy³⁴.

Rovněž Český národní komitét historiků se uplatnil na světových kongresech historiků, a to nejen prostřednictvím (nepříliš početných) referentů, ale především jako spoluorganizátor zasedání, tedy jako ten, kdo spolu-rozhoduje o tematickém profilu světových setkání. Zatímco jubilejní téma *Komenský ve světové vědě a kultuře* (Madrid 1990) bylo ještě dědictvím bipolárního rozdělení světa, kdy na socialistické země obligatorně připadla část programu, o získání dalších tematických zasedání na světových kongresech již bylo nutno soustavně usilovat. Podařilo se to u tématu *Otevření komunistických archivů* (Oslo 2000), poté v intenzivní součinnosti s Polským národním komitétem historiků u problematiky *Politická kultura ve střední Evropě* (Sydney 2005), a konečně i *Obchod a civilizace* (Amsterdam 2010)³⁵. Právě poslední dva kongresy – na nichž došlo k zásadnímu posunu českého záberu od střeoevropského makroregionu k interkontinentálním vztahům – ukázaly, jak důležitá je spolupráce se zájmově blízkými národními komitéty, ale zároveň že pro významné a obecně přitažlivé náměty lze získat spojení i na druhém konci světa, v konkrétním případě na Dálném východě. Tak velké téma jako obchodem motivované vztahy mezi civilizacemi od antiky do

³⁴ Vývoj Sdružení historiků ČR od jeho skrovných počátků po roce 1989 až do současnosti lze sledovat v časopise *Zpravodaj Historického klubu*, počínaje ročníkem 7 (1996).

³⁵ Blíže sborník *Česká a československá účast na mezinárodních kongresech historických věd / Czech and Czechoslovak Participation in International Congresses of Historical Sciences*, ed. Bohumil Jiroušek, České Budějovice 2006, a v něm článek Jaroslav Pánek, *Česká účast na mezinárodních kongresech historických věd v letech 1990–2005* (s. 109–138).

současnosti, s nímž vystoupil tehdejší předseda Sdružení historiků ČR a nyní předseda Českého národního komitétu historiků Petr Vorel, bylo ovšem třeba nejen vymyslet a zpracovat, ale také usilovnou organizační prací a vyjednáváním prosadit do programu světového kongresu. Neboť námětů pro kongresy je vždy obrovské množství, ale přijatých a uskutečněných tematických zasedání bývá jen několik desítek. Národní komitéty jak mluví jednotlivých historiografií jsou sice formálně rovnocenné (i při placení stejně vysokých příspěvků), ale jejich skutečná váha je rozdílná. Komitéty reprezentující nejvýznamnější země Evropy, Ameriky, a dnes už i Asie mají snahu rozdělit si většinu zasedání mezi sebe; privilegované postavení zaujímají také komitéty těch států, v nichž se poměrně nedávno konaly světové kongresy (Španělsko, Kanada, Norsko, Austrálie a Nizozemí). Pro ostatní uchazeče pak zbývá dosti úzce vymezený prostor. Přesto se na valném shromáždění Mezinárodního komitétu historických věd v Pekingu roku 2007 s podporou několika dalších komitétů (vedle zemí střední a východní Evropy také komitétu jihokorejského) podařilo pro téma *Obchod a civilizace v dějinách* (*Trade and Civilization in the History*) získat jedno specializované zasedání na amsterodamském kongresu v srpnu 2010³⁶.

Měl-li být tento úspěch završen a trvale zachycen i zpřístupněn, bylo nutné dát mu patřičnou publikační podobu. Po řadě porad bylo dohodnuto nevydávat zvláštní sborník, ale téma umístit do *Českého časopisu historického*, který má – se souběžným titulem *The Czech Historical Review* – jako jedno z nemnoha historických periodik ve „východní“ polovině Evropy nejvyšší evropskou kategorizaci. Tím bylo dosaženo dvojího cíle – evropská a asijská referenti o problematice obchodu a civilizací byli získáni pro české periodikum, a zároveň tímto způsobem Český časopis historický přešel k publikování některých čísel v angličtině nebo v jiných mezinárodně uznávaných kongresových jazycích. Jeho redakce ovšem musela reagovat na námitky konzervativnějších čtenářů, vyžadujících výlučně české texty, a zdůvodnit, že národní zakotvení tradičního časopisu (spojené s povinností udržovat a kultivovat dědictví národního jazyka ve vědě) není v rozporu s jeho mezinárodní – tedy i jazykovou – otevřeností³⁷.

³⁶ Petr Vorel, *Trade and Civilization in the History and the Evolution of Civilizations (Prolegomena)*, ČČH 109 (2011), s. 193–217 a další články otištěné v témž čísle časopisu, s. 218–327.

³⁷ Jaroslav Pánek, Jiří Pešek, *Historický časopis s národní tradicí a mezinárodní otevřeností / A Historical Review with National Tradition and International Outlook*, ČČH 109 (2011),

Proniknout do světa s velkým tématem doslova globální závažnosti, na němž se projeví jak badatelské, tak i organizační schopnosti českých historiků, je jedním z nejvyšších cílů, jaké by měla česká historiografie v budoucnosti sledovat. Znamenalo by to soustředění sil na velké společné projekty, zvýšení nároků na to, co má smysl publikovat, a mnohem intenzivnější spolupráci mezi domácími institucemi navzájem a společnou kooperaci se zahraničím. Zralost české historiografie by se měla projevit nikoli v desetitisících získaných bodů podle absurdní metodiky hodnocení vědy, nýbrž v kontinuální řadě výkonů, které obohatí českou společnost, ale také zaujmou zahraniční badatele. Ti pak budou ochotni vzít české výsledky v potaz při svých komparativních a syntetických dílech.

Závěrem lze říci, že české dějiny a česká historiografie se sotva kdy stanou hlavním ohniskem evropského či světového dění v našem oboru. Není však nezbytně nutné, aby zůstávaly sotva rozpoznatelné na jeho okraji. Základní infrastrukturní předpoklady pro vzestup ve světovém kontextu existují. Po více než dvaceti letech od svobodného znovunapojení na evropskou a světovou vědu se začínají projevovat pozitivní výsledky. Za nejdůležitější pokládám, že vysokou mezinárodní úroveň už nereprezentuje pouze hrstka žijících klasiků oboru, kteří ve velmi obtížných podmínkách udrželi solidní úroveň české historiografie, ale že se na ni dostávají také nejlepší představitelé střední a mladší generace. Nestalo se to pět let po hradeckém sjezdu, jak předpokládali někteří jeho účastníci v roce 1999³⁸, a možná ani ne s těmiž protagonisty, ale vzestup špiček oboru je zřetelný. Pokud budou mladší historici, obdaření invencí a výkonností, schopni navázat na současné trendy historických věd a něco podstatného k nim dodat, pokud budou schopni ve svých pracích živě reagovat na proměny obrazu světa pod náporem nynějších překotných mezicivilizačních proměn, pak se můžeme dočkat příjemných překvapení. Pronikání originálních monografií a velkých syntéz, koncipovaných českými historiky, do povědomí odborníků v euroamerickém prostoru a důstojné uplatnění mladších kolegů na příštích světových kongresech historických věd zůstává úkolem i velkou nadějí.

s. 1–4. J. Pánek, *K jazykové a tematické otevřenosti Českého časopisu historického*, ČČH 109 (2011), s. 910–911.

³⁸ Martin Nodl, *Krise české historiografie aneb minulost, která chce být zapomenuta*, [in:] *VIII. sjezd českých historiků (Hradec Králové 10.–12. září 1999)*, ed. Jiří Pešek, Praha 2000, s. 98.